

Людмила Коваль
(м. Вінниця)

НЕНАСИЛЬНИЦЬКЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ДИСКУРСИВНА ПРАКТИКА В УМОВАХ ВІЙНИ: ЛІНГВОКОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Умови повномасштабної війни суттєво трансформували комунікативний простір суспільства, актуалізувавши пошук оптимальних форм мовленнєвої взаємодії, які б балансували між агресією, травмою та емпатією. У такому річищі особливої значущості набуває **ненасильницьке спілкування** як дискурсивна практика, спрямована на мінімізацію конфлікту, збереження людської гідності та на підтримку ефективної комунікації навіть в умовах екзистенційної кризи.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення мовленнєвих стратегій, які забезпечують конструктивну взаємодію в кризових ситуаціях, а також виявленням прагматичних механізмів, що лежать в основі ненасильницького дискурсу в умовах війни.

Поняття «ненасильницьке спілкування / ненасильницька комунікація» в сучасному науковому дискурсі має міждисциплінарний характер і функціонує на перетині лінгвістики, психології, етики й теорії комунікації.

Ненасильницьке спілкування асоціюється з концепцією, розробленою Маршаллом Розенбергом, який визначав її як процес спілкування, спрямований на встановлення емпатійного контакту між комунікантами через усвідомлення почуттів і потреб [6].

Ідейні витoki ненасильницької комунікації пов'язують із гуманістичною філософією Махатми Ганді та принципом *ахімси* як універсальною нормою взаємодії. Хоча ця концепція не була лінгвістичною, однак вона заклала світоглядні засади для подальшого осмислення ненасильницької поведінки, зокрема у мовленні.

У час соціальних потрясінь, пандемій та воєн ненасильницьке спілкування кваліфікують як *інструмент кризової комунікації та засіб протидії мові ненависті й агресії*.

В українській науці сьогодні феномен ненасильницької комунікації досліджують у низці суміжних напрямів, що фокусують увагу на перетині лінгвістики, психології та соціальних наук, зокрема:

- 1) під час вивчення мовленнєвих стратегій та конфліктного дискурсу в прагмалінгвістиці й дискурс-аналізі;
- 2) аналізуючи емпатію та емоційну регуляцію у психолінгвістиці та комунікативній психології;
- 3) опрацьовуючи мову ворожнечі, медіадискурс, кризову комунікацію в межах соціальних комунікацій.

Безумовно, що найактивніше і найсистемніше проблеми ненасильницької комунікації порушують у *психологічній та психотерапевтичній спільнотах*, на базі яких сьогодні в Україні діє мережа сертифікованих тренерів із ненасильницької комунікації, що проводять тренінги, адаптуючи ненасильницьке спілкування

до воєнного контексту. Вони працюють із військовиками, внутрішньо переміщеними особами, освітянами.

Доволі активно принципи ненасильницької комунікації у нинішній Україні впроваджують і в громадському секторі та в міжнародних організаціях, зокрема у роботі з дітьми та громадами – як інструмент запобігання насильству й адаптації в кризових умовах.

В освітньому середовищі питання ненасильницької комунікації також доволі впевнено входять у шкільну освіту (зокрема у форматі НУШ); їх порушують у межах підвищення кваліфікації педагогів, в університетських курсах із комунікації.

Щодо власне лінгвістики корпус праць про ненасильницьку комунікацію поки що обмежений. Дослідження виконують у двох формах:

1) *прямі* (де ненасильницька комунікація є предметом аналізу, такі праці поки що поодинокі [4; 7; 8]),

2) *непрямі* (дотичні щодо питань мовної прагматики, комунікативної емпатії, конфліктного дискурсу тощо).

Базову концепцію лінгвістичних студій, присвячених ненасильницькій комунікації, закладено в книзі Маршалла Розенберга «*Nonviolent Communication: A Language of Life / Ненасильницька комунікація: Мова життя*» [6], у якій ненасильницька комунікація визначається як система, що спирається на чотири компоненти:

1) спостереження (озвучення власних спостережень (без суб'єктивних оцінок));

2) почуття (висловлення власних почуттів (без власних суджень));

3) потреби (співвіднесення власних почуттів та потреб (розуміння причин виникнення тих чи тих емоцій));

4) прохання (висловлення прохання щодо усунення конкретної причини емоції (А. Федорець та Є. Чернега застерігають, що «це прохання, а не вимога, ви повинні бути готовими почути «ні» у відповідь»)) [9].

У ширшому, лінгвокомунікативному, розумінні ненасильницька комунікація постає як *тип дискурсивної практики*, для якої властиві:

– орієнтація на кооперативну взаємодію;

– мінімізація вербальної агресії;

– уникнення стратегій домінування та маніпуляції;

– збереження «комунікативного обличчя» адресата;

– підвищений рівень прагматичної чутливості до контексту.

Із позицій прагмалінгвістики *ненасильницьку комунікацію* можна визначити як *сукупність мовленнєвих стратегій і тактик, спрямованих на гармонізацію міжособистісної взаємодії через трансформацію ілюктивної сили (наміру, мети) висловлювання. У цьому сенсі ненасильницьке спілкування є альтернативою конфліктогенному дискурсу, що орієнтована на зниження рівня комунікативної напруги.*

Важливо підкреслити, що ненасильницька комунікація не означає відсутності конфлікту, натомість *вона передбачає іншу модель його вербалізації – без агресії, з фокусом на потребах і взаєморозумінні.*

Проектуючи чотири компоненти ненасильницького спілкування – спостереження, почуття, потреби, прохання – у сферу дискурсу як конкретної ситуаційної мовленнєвої діяльності, визначаємо основні дискурсивні ознаки ненасильницької комунікації. Зокрема:

1) *дескриптивність замість оцінності*, тобто висловлювання будуються на описі фактів, а не на їх інтерпретації чи оцінюванні;

2) *експлікація емоційного стану*, коли мовець вербалізує власні почуття, уникаючи звинувачень;

3) *актуалізація потреб* (комунікація спрямована на усвідомлення базових потреб як джерела висловлювань);

4) *формування запиту замість вимоги* (прагматична сила висловлювання стає м'якшою завдяки переходу від імперативності до прохання).

Окреслені дискурсивні параметри ненасильницького спілкування увиразнюють його особливу значущість в умовах соціальної напруги, зокрема в умовах війни, адже її екстремальний соціальний контекст змінює комунікативні норми та посилює поляризацію дискурсу, емоційну насиченість мовлення, підвищує частотність конфліктогенних висловлювань¹.

У таких умовах ненасильницьке спілкування виконує *стабілізувальну функцію*, оскільки підтримує міжособистісну взаємодію, знижує рівень комунікативної агресії та формує простір довіри.

На лінгвокомунікативному рівні ненасильницьке спілкування виявляється через застосування низки гармонізаційних прийомів. Зокрема, деякі з них:

1) використання інклюзивних слів та сполучень слів (ураховують різноманіття людей, не дискримінують, наприклад, *літня людина*, а не *стара людина з аутизмом*, а не *аутист*) – їх використання створює відчуття поваги, безпеки й рівності);

2) уникання прикметників-ярликів та категоричних оцінних іменників (така лексика ярликує людину або явище, приписуючи їм сталу негативну характеристику, у ненасильницькій комунікації їх вважають конфліктогенними, такими, що провокують захист або агресію, як-от: *агресивний, безглуздий, дурний, ледачий, тупий; брехун, виродок, зрадник, лицемір, покидьок, скандаліст* і под.);

3) перефразування через прийом віддзеркалення сказаного співрозмовником: *Я правильно розумію, що ти хвилюєшся через...?*

4) емпатичне віддзеркалення через прийом називання почуттів іншого: *Схоже, тобі зараз складно, Ти розчарований, так?*

5) застосування модальних конструкцій, що пом'якшують висловлювання і зменшують категоричність: *мені здається..., можливо..., я думаю...;*

б) активне використання емотивної лексики (ідеться про слова, що мають внутрішню референцію (про себе, а не про іншого), не містять каузатора (*через тебе*) та часто поєднуються зі словами чи сполуками, що вказують на особу мовця (*я відчуваю..., мені...*), а також маркують позитивний, негативний чи змішаний емоційний стан комуніканта, наприклад, *мені радісно, я збентежений, я відчуваю, що мені тривожно* тощо).

Особлива роль у ненасильницькому спілкуванні належить активному слуханню – це спосіб слухати співрозмовника так, щоб не просто чути слова, а розуміти його почуття й потреби, не оцінюючи, не перебиваючи і не прагнути «виграти суперечку».

¹ Зауважимо, що сьогодні в українському мовознавстві сформовано дослідницький напрям, який має назву «лінгвістика війни» або «аналіз воєнного дискурсу», у межах якого вивчають питання пропаганди, риторики, медіадискурсу, мову політиків, мову соціальних мереж тощо (праці О. Антонюк [1], Ю. Демянчук [2], Л. Коваль, І. Олійник [3], І. Кубишко [5]).

В аспекті прагматики ненасильницьку комунікацію характеризує специфічна організація мовленнєвих актів. Наприклад:

- директиви трансформуються у прохання (змінюється спосіб мовного впливу від наказу / тиску до м'якого, добровільного звернення);
- експресиви набувають рефлексивного характеру (тобто мовець не описує світ і не оцінює іншого, а усвідомлює і вербалізує себе, свій внутрішній стан);
- асертиви орієнтовані на точність і нейтральність (тобто висловлювання, які описують реальність і повідомляють факти, мають бути без перебільшень, без узагальнень, з опертям на факти, а також без ярликів, звинувачень, без емоційного забарвлення).

Іллокутивна сила висловлювань (тобто намір мовця) у ненасильницькому спілкуванні є свідомо модифікованою: мовець прагне зменшити потенційну загрозу «обличчю» адресата, що відповідає принципам ввічливості та кооперації.

Отже, ненасильницьке спілкування в умовах війни постає як ефективна дискурсивна практика, що забезпечує баланс між емоційною напругою та необхідністю конструктивної взаємодії. Його лінгвокомунікативні та прагматичні характеристики свідчать про наявність чітко структурованої мовленнєвої моделі, здатної адаптуватися до екстремальних соціальних умов.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом конкретних дискурсивних реалізацій ненасильницького спілкування в медіа, соціальних мережах та в міжособистісній комунікації в умовах воєнного часу.

Література

1. Антонюк О. В. Риторичні прийоми аргументації (на прикладі політичної промови Володимира Зеленського в Кнесеті). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2024. № 2(361). С. 11–18.
2. Дем'янчук Ю. В. Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори подальшого розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36(75), № 3, ч. 1. С. 220–236.
3. Коваль Л., Олійник І. Суспільно-політична лексика як виразник комунікативних настанов В. Зеленського у зверненнях до українського народу. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. Вип. № 68. С. 153–160.
4. Козяревич-Зозуля Л. В. Фасцинативні дискурсивні стратегії ненасильницької комунікації (на матеріалі сучасної англійської мови). *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 20, т. 1. Ужгород, 2021. С. 67–72.
5. Кубишко І. В. Шкварченко Н. М. Риторика війни: концепт *war* публічному дискурсі англомовної преси. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36(75), № 2, ч. 2. С. 310–313.
6. Маршалл Розенберг. Ненасильницька комунікація: Мова життя: аудіокнига. URL: https://kebuk.com.ua/book/248?srsltid=AfmBOors2nJEOJ_352zn45yE-WGITFV mL6O5DXShCm0wffEdVFkEVqfx (дата звернення: 10.03.2026).

7. Петушкова Л. А. Ненасильницьке спілкування як технологія побудови діалогу працівника соціальної сфери з клієнтом. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 64–69.

8. Пошивак У. Мовні засоби ненасильницької комунікації в цифровому освітньому просторі (на прикладі спільноти УКУ). URL: <https://er.ucu.edu.ua/items/25eb74b6-196c-4fc8-bc36-926ab673b5e9> (дата звернення: 10.03.2026).

9. Федорець А., Чернега Є. Мистецтво миру. Як працює ненасильницьке спілкування. *The village*. 2019. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/knowledge/simple-words/291403mistetstvo-miru-yak-pratsyue-nenasilnitske-spilkuvannya> (дата звернення: 10.03.2026).

Сергій Кокерчук
(м. Вінниця)

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГУЦУЛЬСЬКИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ТЕКСТАХ ПІСЕНЬ ФІІНКИ

У сучасній українській культурі пісенний дискурс – простір мовної творчості та стилістичних експериментів, у якому активно взаємодіють стилістично нейтральні та стилістично обмежені мовні одиниці, серед останніх і діалектизми.

Семантико-стилістичні параметри діалектної лексики українські мовознавці вивчають переважно на матеріалі художньої літератури (Я. Закревська, Й. Дзелівський, Г. Аркушин, Б. Кобилянський, В. Грещук), пісенний дискурс залишається поза дослідницьким фокусом, що й зумовлює **актуальність** наших студій.

Мета дослідження – проаналізувати лексико-семантичний та стилістичний потенціал гуцульських діалектизмів у текстах пісень Фіїнки.

Матеріалом дослідження стали гуцульські діалектизми, дібрані з текстів пісень сучасної української виконавиці Фіїнки [4]. У процесі аналізу діалектизмів використано «Тлумачний словник гуцульських говірок» П. Гавука [1] та «Гуцульські говірки. Короткий словник» (за ред. Я. Закревської) [2].

Традиційно серед лексичних діалектизмів розмежовують власне лексичні, лексико-семантичні та етнографічні. У досліджених текстах пісень наявні діалектизми всіх трьох зазначених груп, однак найпоширенішою з них є група **власне лексичних діалектизмів**. Такі слова відображають різні сфери гуцульського середовища, саме тому семантична структура діалектизмів цієї групи доволі розлога.

У піснях Фіїнки зафіксовано власне лексичні діалектизми різних тематичних груп. Цікавою є група антропономінативних власне лексичних діалектизмів. Передусім до цієї групи варто віднести сам сценічний псевдонім виконавиці – Фіїнка. Він походить від діалектного слова *фійна* (*філина*, *фіна*), що означає ‘хрещениця, похресниця’, із додаванням зменшено-пестливого суфікса -к-. У досліджених пісенних текстах також функціонують інші антропономінативні лексеми. Зокрема, у рядку *Всі нанашки світлі свічки, паліт печі на калачі* (Культура) використано слово *нанашки* ‘хрещені батьки’. Уживаним є слово *легінь* ‘парубок’: *Йой, дівчєта, чисто гину, всьо, вмираю / Коли легінь вуса має* (Довбуш). З-поміж слів цієї групи